

Małpi człowiek, czyli dzieje zakazanego eksperymentu

20 listopada 2011

Rosyjski uczony Ilja Iwanow, ceniony na świecie specjalista od sztucznego zapładniania zwierząt hodowlanych, w latach 20-tych ub. wieku podjął się niezwykle kontrowersyjnego przedsięwzięcia. Postanowił skrzyżować człowieka z szympansem, w celu stworzenia hybrydy łączącej cechy obu gatunków. Problemy, które stanęły na drodze eksperymentu Iwanow omijał łamiąc zasady etyki naukowej. Legenda mówi, iż przedsięwzięcie to wspierał sam Stalin, który chciał stworzenia małpiego „superżołnierza” – posłusznego, niewymagającego i bezproblemowego...

Anty-darwinowskie stronnictwa radykalnych chrześcijan wydają dziesiątki publikacji dyskredytujących teorię ewolucji i szerzących fałszywe informacje na jej temat. Jedną z przytaczanych często historii jest szczególnie dziwaczna i dotyczy rzekomego planu stworzenia „małpich superwojowników” dla armii Józefa Stalina – zapalonego darwinisty, który chciał przejąć władzę nad światem. W kreacjonistycznym piśmie „The Journal of Creation” z 2006 r. można znaleźć następujący fragment:

„W połowie lat 1920. Józef Stalin chciał odbudować Armię Czerwoną poprzez krzyżowanie ludzi z małpami człekokształtnymi. Stalin miał powiedzieć Iwanowowi: ‘Chcę nowego, niezwyciężonego człowieka, niewrażliwego na ból, wytrzymałego i nie zwracającego uwagi na jakość jedzenia’.

Jedynym uzasadnionym źródłem tego twierdzenia jest pochodzący z 2002 r. artykuł w rosyjskim periodyku naukowym autorstwa historyka Kiriła Rossijanowa. Opisuje on niefortunne próby rosyjskiego krzyżowania ludzi z małpami człekokształtnymi przeprowadzane przez znanego fizjologa, Ilję Iwanowicza

Iwanowa (1870-1932). Jego badania zawierają ważne ostrzeżenie o etycznych nadużyciach w badaniach naukowych, które pojawiają się, kiedy zapomina się o standardach. Jednak artykuł Rossijanowa wyraźnie wskazuje, że celem uczonego nie było stworzenie „superwojowników”. W tekście nie odnajdziemy cytatów zbliżonych do tego przywołanego powyżej. Także w innych miejscach trudno natrafić na dowody mówiące, że Stalin kiedykolwiek nosił się z podobnym zamiarem. Nie powinno więc być zaskoczeniem, że twierdzenia „The Journal of Creation” nie mają żadnych podstaw, ale...

Kwestia samego programu krzyżowania ludzi z małpami oraz jego rezultatów (także w tamach nadużyć etycznych) jest tematem pasjonującym samym w sobie. Iwanow, swego czasu powszechnie szanowany w swoim środowisku, reprezentował typ naukowca, który poświęca się w celu ustalenia pewnych faktów, bez pytania o ich koszty (nie tylko finansowe). Temat ten przypomina również nam o roli, jaką polityka może odgrywać w rozwoju badań naukowych, nawet gdy naukowcy nie są bezpośrednio polityczne zaangażowani.

Wbrew twierdzeniom konserwatywnych chrześcijan, zainteresowanie Ilji Iwanowa krzyżowaniem gatunków pojawiło się na długo przed radziecką rewolucją październikową i nie miało związku z marksistowską ideologią. Po ukończeniu studiów w 1896 r. z tytułem doktora fizjologii, Iwanow przeprowadzał badania bakteriologiczne w Instytucie Pasteura w Paryżu a następnie pracował z najbardziej znanym na świecie fizjologiem, Iwanem Pawłowem. Iwanow wykorzystywał metody chirurgiczne opracowane przez noblistę Pawłowa, co pozwalało mu na ekstrakcję zwierzęcych gruczołów płciowych w celu opracowywania technik sztucznej inseminacji rasowych koni. Badania te później rozwinął na zwierzętach gospodarskich co przyniosło mu międzynarodową sławę w dziedzinie sztucznej inseminacji.

Pierwsza wzmianka o pomysle Iwanowa na użycie techniki sztucznej inseminacji w celu ustalenia czy może być stworzona

hybryda człowieka i małpy, pojawiła się podczas konferencji zoologicznej w Austrii w 1910 r. Nie oznacza to jednak, aby miał w tym czasie jakiegokolwiek plany przeprowadzenia takich badań. Kiedy jednak w 1924 r. Iwanow przeprowadzał eksperymenty dezynfekcji nasienia w Instytucie Pasteura, zaproponowano mu wsparcie dla jego planu hybrydyzacji.

Iwanowowi zaoferowano dostęp do zwierząt przy stworzonym przez instytut ośrodku badań nad szympanсами we wsi Kindia we Francuskiej Gwinei. Musiał jednak samodzielnie opłacać koszty pobytu i podróży. Po kilku nieudanych próbach zorganizowania zabezpieczenia finansowego, Iwanow ostatecznie otrzymał 10 tys. dolarów z Radzieckiej Komisji Finansowej a jego projekt został zatwierdzony przez tamtejszą Akademię Nauk (Iwan Pawłow był dystyngowanym członkiem Akademii i wsparł tę decyzję). Z pewnością nieposzlakowana reputacja Iwanowa wpłynęła na to, że projekt zatwierdzono. W swojej propozycji skierowanej do Akademii stwierdził, że chce sprawdzić różne hipotezy, które zostały zasugerowane w literaturze naukowej.

Jedna z takich hipotez została wysunięta przez niemieckiego naukowca Hansa Friedenthala w 1900 r. Przeprowadzona przez niego analiza krwinek szympanсів, goryli, orangutanów i ludzi wykazała, że są one serologicznie dużo bardziej do siebie zbliżone niż wcześniej sądzono. W efekcie, Friedenthal zasugerował, że komórki rozrodcze małp są wystarczająco podobne do ludzkich, aby tworzyć hybrydy ludzi i człekokształtnych. W ciągu następnych dwóch dekad inni naukowcy, tacy jak holenderski zoolog Hermann Marie Bernelot Moens i niemiecki seksuolog Hermann Rohleder, zamierzali potwierdzić te sugestie poprzez zapładnianie samic szympansa ludzkim nasieniem. Jednakże, ich starania nigdy nie wyszły poza fazę planowania zaś w przypadku Moens'a, jego plany badawcze doprowadziły do wyrzucania go z uniwersytetu.

Z niewielkim budżetem i wsparciem Instytutu Pasteura, Iwanow i jego syn wyjechali do Gwinei Francuskiej w marcu 1926 r., aby przeprowadzić tam swe eksperymenty ze sztucznym zapładnianiem.

Jego przedsięwzięcie było jednak sabotowane przez los niemalże na każdym kroku. W zaimprovizowanej „stacji badawczej” pracowało jedynie dwóch weterynarzy a z czasem obecność rosyjskiego badacza wywołała wśród miejscowych wybuch gniewu.

Pojawiły się też inne problemy: „Iwanow wyjaśnił, że wrogość personelu placówki wynikała z obaw, że doniesie on do Paryża o prawdziwych problemach, jakie tam panowały. Zgodnie z dokumentacją udało mu się odkryć, że od początku istnienia placówki w 1923 r. zakupiono od miejscowych myśliwych ok. 700 szympanсів, z czego połowa zdechła nim zdołano jej przewieźć do Paryża, gdzie miały przejść badania.”

Jak się okazało, myśliwi wykradali młode szympansiątka, które wciąż były za młode do rozrodu kiedy Iwanow zjawił się na miejscu. Udało mu się przeprowadzić próby z zapłodnieniem trzech samic nim projekt został rozwiązany jako „bezużyteczny”. Zdesperowany i poszukujący środków uczony podjął makabryczną decyzję zapładniania afrykańskich kobiet nasieniem szympanсів bez ich wiedzy. W tym celu skontaktował się z władzami jednego ze szpitali, które przystały na propozycję. Kiedy jednak dowiedział się o tym Paul Poiret – generalny gubernator Gwinei Francuskiej, przedsięwzięcie zostało wstrzymane. Z braku perspektyw finansowych Iwanow i jego syn zdecydowali się na powrót do Europy. W Afryce spędzili zaledwie miesiąc.

Iwanow wrócił do ZSRR, gdzie starał się kontynuować swoje badania na ochotniczkach (znalazł rzekomo jedną chętną), jednak wieść o poważnym naruszeniu zasad etyki w związku z eksperymentowaniem na afrykańskich kobietach bez ich zgody sprawiła, że Akademia Nauk wstrzymała dalszy rozwój jego prac. Rozpoczęte w tej sprawie postępowanie doszło do wniosku, iż działalność Iwanowa:

„Mogła podważyć zaufanie mieszkańców Afryki do europejskich uczonych i lekarzy oraz stanowić przeszkodę w późniejszych rosyjskich wyprawach do Afryki. Z tego powodu Akademia nie

chce mieć nic wspólnego z Iwanowem i pozbawia go jakiegokolwiek wsparcia.”

Podczas gdy początkowo protektorzy Iwanowa kierowali się polityczną ideologią, w późniejszym okresie pojawiły się spore kontrowersje wobec jego postępowania. Uczni tego okresu prezentujący opcję marksistowską, tacy jak Herman Muller wyrażali opinie, że nowe naukowe techniki mogą pomóc rodzicom w płodzeniu lepszego potomstwa. Muller i inni genetycy mieli nadzieje, że badania Iwanowa mogą doprowadzić do lepszego określenia, jakie cechy są najbardziej pożądane. Inni uczni odrzucali jednak genetykę jako naukę burżuazyjną i imperialistyczną i postulowali lamarkizm, czyli dziedziczenie cech nabytych. Wśród nich znajdował się charyzmatyczny biolog Trofim Łysenko, który miał poparcie samego Stalina.

Ilustrując polityczne meandry sprawy Iwanowa, Martin Richards – historyk z Cambridge, opisuje przypadek, kiedy wspierający Iwanowa Muller napisał do Stalina list, w którym mówił o pozytywnym wpływie eugeniki. Wybrał jednak zły okres. Łysenko i jego zwolennicy zdążyli bowiem przekonać władze, że badania nad genetyką prowadzą nie tylko do eugeniki, ale ostatecznie do faszyzmu, w co uwierzył nawet Stalin. Muller musiał uciekać z Moskwy w obawie przed aresztowaniem.

W tej samej atmosferze końca doczekał Ilja Iwanow. Po kilku nieudanych próbach zyskania zwolenników, porzucił on dalszą walkę. Jeden z jego największych naukowych adwersarzy, Orest Neyman, oskarżył go nawet o „sabotaż” w związku z brakiem efektywności jego afrykańskiej farmy inseminacyjnej. 13 grudnia 1930 r. Iwanow został aresztowany i oskarżony o „stworzenie komórki kontrrewolucyjnej wśród specjalistów od rolnictwa”, po czym zesłano go do Kazachstanu, gdzie zmarł w 1932 r.

Jego historia zawiera wiele problematycznych eksperymentów, ale faktem jest, że Iwanow nie może być uznawany jedynie za uczzonego, który naginał etykę z wątpliwych pobudek

ideologiczno-politycznych. W rzeczywistości był on szanowanym na arenie międzynarodowej ekspertem od fizjologii reprodukcyjnej i jednym z niewielu specjalistów w kwestii sztucznego zapładniania zwierząt domowych. Jego eksperymenty mające na celu skrzyżowanie szympansa z człowiekiem były rezultatem współpracy z innymi poważanymi uczonymi, wspieranymi przez Instytut Pasteura – jedną z wiodących instytucji świata naukowego w tym okresie. Co ciekawe, mimo decyzji o zapładnianiu Afrykanek bez ich wiedzy, Iwanow nie kierował się w tym względzie rasistowskimi przekonaniem, które były żywe wśród kolonialnej elity.

Iwanow, był jednak uczonym który w swoich pracach nie kierował się motywacją ideologiczną, choć jego przedsięwzięcia uzależnione były od protektorów pragnących widzieć w nich odzwierciedlenie swych poglądów. Analiza jego historii skłania do zadania sobie ważnych pytań. Czy także w dzisiejszych czasach narusza się zasady etyki podczas przeprowadzania eksperymentów? Ponadto w jaki sposób władza ingeruje dziś w badania naukowe i jak wyglądają wzajemne relacje elit politycznych i naukowych? Mimo to, że przedsięwzięcia Iwanowa nie spowodowały ludzkiego cierpienia na masową skalę, i tak wzbudzają wątpliwości moralne. Jeśli opowieść o „małpich wojownikach” Stalina uznać można za mit, to inne wspomniane elementy już nie...

Autor: Eric Michael Johnson

Źródło oryginalne: Scientific American Blogs

Tłumaczenie i źródło polskie: [Infra](#)

O AUTORZE

Eric Michael Johnson – magister antropologii ewolucyjnej, skupiający się na ekologii behawioralnej dużych małp człekokształtnych. Obecnie jest doktorantem historii nauki na University of British Columbia.

BIBLIOGRAFIA

[1] Rossijanow K., Poza gatunek: Ilja Iwanow i jego eksperymenty nad krzyżowaniem ludzi z małpami człekokształtnymi, „W kontekście nauki”, nr 15 2003.

[2] Richards M., Sztuczne zapłodnienie i eugenika: beżenne macierzyństwo, eutelegeneza i wybór płci, „Studia nad historią i filozofią nauki, cz. III, Studia nad historią filozofii biologii i nauk biomedycznych, 2008.